

نقد و بررسی کتاب اردو داستان

دکتر معصومه غلامی^۱

استادیار گروه زبان و ادبیات اردو، دانشگاه تهران

تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۲۹ دی ۱۳۹۶؛ تاریخ پذیرش: ۲۴ بهمن ۱۳۹۶)

دکتر سهیل بخاری نویسنده کتاب *داستان اردو* از بزرگ‌ترین محققین، منتقدین و نویسندگان زبان و ادبیات اردو به شمار می‌رود. کتاب *داستان اردو* در ۵۶۰ صفحه از سوی مقتدره قومی زبان اسلام‌آباد پاکستان در سال ۱۹۸۷م به چاپ رسیده است. با مطالعه کتاب می‌توان دریافت که دکتر سهیل بخاری به‌واقع تحقیقات مفصلی در حوزه داستان اردو انجام داده است و در کنار تحقیق و پژوهش به مطالعه انتقادی نیز پرداخته است.

کلیدواژه‌ها: سهیل بخاری، داستان، ادبیات اردو، مطالعه انتقادی، تحقیق.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱E-mail: ma_gh_1364@yahoo.com

معرفی و توصیف اثر

دکتر سهیل بخاری (ف ۱۹۹۰ م) نویسنده کتاب *اردو داستان* از بزرگ‌ترین محققین، منتقدین و نویسندگان زبان و ادبیات اردو به شمار می‌رود. سهیل بخاری در زمینه‌های مختلف از جمله تاریخچه زبان اردو، زبان‌شناسی، لغت‌شناسی، ادبیات داستانی و شعر اردو نزدیک به ۷۰ اثر از خود بر جای گذاشته است که بیشتر این کتاب‌ها به عنوان منابع معتبر مورد استفاده قرار می‌گیرند.

ناشر این اثر مقتدره قومی زبان (فرهنگستان زبان ملی پاکستان) می‌باشد. با توجه به این‌که زبان اردو زبان رسمی جمهوری اسلامی پاکستان است، اما در رایج کردن آن به عنوان زبان رسمی، مشکلات و موانعی وجود داشته است. به این دلیل فرهنگستان زبان ملی در تاریخ ۴ اکتبر ۱۹۷۹م بنا بر ماده ۲۵۱ قانون اساسی پاکستان تأسیس گردید تا بتواند مشکلات و موانع را در زمینه رایج کردن این زبان برطرف سازد و به دولت پاکستان پیشنهادهای خود را ارائه بدهد. نیز در میان مراکز دانشگاهی و دیگر سازمان‌های علمی، فرهنگی، پژوهشی و آموزش و پرورش، فضای مشارکت و همکاری را سامان دهد و کاربرد زبان اردو به عنوان زبان رسمی را امکان‌پذیر سازد.

این اثر دارای مقدمه و ۸ بخش کلی می‌باشد و برخی بخش‌های کتاب همچون بخش سوم، چهارم، پنجم، ششم و بخش هشتم بر چندین فصل اشتمال دارند. ۳ ضمیمه نیز به کتاب پیوست شده‌اند که ضمیمه شماره ۱ کتاب‌نامه را تشکیل می‌دهد که خود به چهار بخش کتاب‌ها و مجلات اردو، کتب فارسی، هندی و انگلیسی تقسیم می‌شود. در ضمیمه شماره ۲ فهرستی از داستان‌های اردو که در این کتاب به آن‌ها اشاره شده است ارائه گردیده، این فهرست بر اساس ترتیب زمانی تدوین یافته است. نویسنده در ضمیمه شماره ۳ فهرستی از نسخه‌های خطی داستان‌های فارسی و اردو را که در طول تحقیق و نگارش این اثر آن‌ها را مطالعه کرده است در اختیار خوانندگان قرار داده است. وی در این فهرست به نام کتابخانه‌ای که این نسخه‌ها در آن‌جا نگهداری می‌شوند نیز اشاره نموده است.

کتاب *اردو داستان* در قطع وزیری و با طرح جلد بسیار ساده در ۵۶۰ صفحه از سوی فرهنگستان زبان ملی پاکستان در سال ۱۹۸۷م به چاپ رسیده است. کیفیت ظاهری اثر بسیار ساده بوده و از نظر حروف‌نگاری، صحافی و صفحه‌آرایی از کیفیت نسبتاً مطلوبی برخوردار است. با توجه به حجم بالای مطالب اندازه قلم کوچک انتخاب شده است تا از افزایش قطر کتاب اجتناب شود.

در گذشته رعایت علائم و قواعد سجاوندی در آثار اردو چندان رایج نبود. با توجه به این‌که این اثر در سال ۱۹۸۷م به چاپ رسیده است، برخی از این قواعد همچون استفاده از ویرگول در عبارات رعایت نشده است و در پاره‌ای از موارد اشتباهات تایپی که به اشتباه گرامری و املائی انجامیده است، نیز به چشم می‌خورد. به طور مثال در صفحه ۹۱ در جمله «آزر شاه کے کوئی اولاد نہیں تھی» به جای کے باید از کی استفاده می‌شد. یا در صفحه ۹۹ کلمه «اوزان و بحور» به صورت «اوزان و سحور» نوشته شده است. کلمه «مثنور» در کتاب به صورت «منشور» نگاشته شده است. این املا در صفحه ۹ و ۲۸ و ... دیده می‌شود. در صفحات دیگر نیز چنین اشتباهاتی رخ داده است.

نویسنده در این اثر نمونه‌های زیادی از داستان‌های اردو را در متن کتاب خود آورده است، اما از الگوی خاصی برای ارجاع‌دهی تبعیت نکرده است. به طوری که در برخی صفحات ارجاعات در پاورقی آورده شده‌اند. در برخی دیگر در متن کتاب درج گردیده‌اند. در پاره‌ای موارد نویسنده فقط به نوشتن نام کتابی که متن مربوطه از آن اخذ گردیده اکتفا نموده است. نمونه‌های فراوانی نیز وجود دارند

که بدون ارجاع در کتاب درج گردیده‌اند که به آن‌ها اشاره خواهد شد. اما کتاب‌نامه این اثر که کتاب‌هایی از زبان‌های مختلف را در خود جای داده است بر اساس اصول علمی تدوین یافته است.

تحلیل و ارزیابی محتوایی اثر

کتاب *اردو داستان* به بررسی گونه‌ای از ادبیات داستانی اردو به نام «داستان» می‌پردازد که ویژگی‌های خاص خود را دارد. این گونه ادبی، داستانی طولانی است که در زمان و مکانی دور به وقوع می‌پیوندد و تخیل یکی از فاکتورهای اصلی آن است و معمولاً همراه با بیان داستان اصلی چندین قصه فرعی نیز بیان می‌شوند و به این ترتیب بر طوالت داستان افزوده می‌شود. نویسنده در مقدمه کتاب (ص ۱۰) درباره علل تألیف کتاب می‌نویسد که تا کنون ۴ کتاب در مورد داستان اردو نوشته شده‌اند که هر کدام کمی‌ها و کاستی‌هایی دارند و به این دلیل او تصمیم می‌گیرد که به تفصیل در مورد این موضوع به تحقیق بپردازد. با مطالعه کتاب می‌توان دریافت که دکتر سهیل بخاری به‌واقع تحقیقات مفصلی در این حوزه انجام داده است. او در بخش اول کتاب به مطالعه روان‌شناختی ادب داستانی پرداخته است و در بخش دوم پس از بیان تاریخچه پیدایش داستان و قصه در ادبیات جهان، داستان‌های مشهوری که در ایران، چین، هندوستان، اروپا و ادبیات عرب پدید آمده‌اند را معرفی و بررسی کرده است. او در بخش‌های سوم، چهارم و پنجم کتاب داستان اردو را از لحاظ زمانی و مکانی به ادوار و مراکز ادبی مختلف تقسیم کرده است. در این قسمت او با حوصله تمام و با رعایت تقدم زمانی به معرفی و نقد داستان‌هایی که در ادوار مختلف نوشته شده‌اند پرداخته است. بیشتر داستان‌های زبان اردو از زبان‌های دیگر مأخوذ هستند که به اردو ترجمه شده‌اند. دکتر سهیل بخاری در این سه بخش پس از معرفی داستان و بیان این‌که اصل داستان از کدام زبان مأخوذ است به معرفی اولین ترجمه‌ای که از آن در زبان اردو پدید آمده است می‌پردازد. او پس از معرفی مترجم برای بررسی و نقد، اقتباساتی از داستان را نیز در کتاب خود آورده است. برخی داستان‌های مشهور توسط چندین مترجم به زبان اردو برگردانده شده‌اند، در چنین مواردی نویسنده مشهورترین ترجمه‌هایی که انجام شده‌اند را معرفی کرده و با درج نمونه‌هایی از آن کتاب‌ها به نقد و بررسی کار مترجمین پرداخته است. یکی از ویژگی‌های کتاب حاضر این است که نویسنده در پایان هر فصل در عنوانی جداگانه به بررسی تمامی داستان‌هایی که در آن فصل معرفی شده‌اند، اهتمام ورزیده است و با نگاهی انتقادی این داستان‌ها را از لحاظ فنی با یکدیگر مقایسه کرده است. در بخش ششم، نویسنده به مطالعه انتقادی داستان اردو پرداخته است و این گونه ادبی را از لحاظ فنی و عناصر داستانی، زبان و بیان، شخصیت پردازی و ... مورد بحث و بررسی قرار داده است. در بخش هفتم نویسنده با ارائه مثال‌های فراوان از داستان‌های اردو بر این موضوع تأکید کرده است که داستان‌های اردو رنگ و بوی هندوستانی دارند و ما با مطالعه آن‌ها می‌توانیم با آداب و آیین، رسم و رسومات و فرهنگ و تمدن مردمان هند آشنا شویم. این بخش از جذاب‌ترین بخش‌های کتاب است چرا که این نویسنده خوش‌ذوق بخش‌هایی از داستان‌های اردو که فضا و عناصر زندگی هندوستانی را تداعی می‌کنند، در کتاب خود آورده است. در بخش هشتم جایگاه داستان در ادبیات داستانی اردو مورد بررسی قرار گرفته است و این گونه ادبی با رمان و داستان کوتاه مورد مقایسه قرار گرفته است. با توجه به موضوع کتاب از ابزارهای علمی همچون نمودار، جدول، تمرین و ... استفاده نشده است.

زبان کتاب ساده و روان است و می‌تواند به عنوان منبع مرجع به دانشجویان دوره کارشناسی معرفی شود. همچنین این کتاب برای تدریس دروس «تدریس متون نثر (۱)»، «ادبیات مثنوی» و «ادبیات داستانی» مناسب می‌باشد.

تمامی مطالب کتاب از نظم و انسجام منطقی برخوردار است. عناوین و محتوای بخش‌های مختلف کاملاً منطبق هستند. ترتیب فصول کتاب هم دارای نظم منطقی است. با توجه به این‌که مطالب بر اساس تقدم زمانی تدوین شده‌اند، می‌توان گفت که نویسنده با دقت و وسواس کامل مطالب را تنظیم کرده است.

دکتر سهیل بخاری وابسته به محیط دانشگاهی و آگاه به نیازهای علمی بوده است و با در نظر گرفتن این نیازها این اثر را خلق کرده است. او کتاب را بر اساس روش‌های علمی نگاشته است و بر نتایج تحقیقات پیشین نیز اشراف داشته است. همان‌طور که گفته شد کتاب‌نامه این اثر دارای چهار بخش است و در آن علاوه بر کتب اردو نام منابع فارسی، انگلیسی و هندی نیز به چشم می‌خورد که نشان‌دهنده این حقیقت است که نویسنده بر زبان‌های مختلف مسلط بوده و منابع وسیعی را مورد مطالعه قرار داده است. این موضوع به نوبه خود بر اعتبار این اثر می‌افزاید. نکته جالب و قابل توجه این است که خواننده با مطالعه ضمیمه شماره ۳ از نسخه‌های خطی داستان‌های اردو و فارسی و محل نگهداری آن‌ها اطلاعاتی به دست می‌آورد. همان‌طور که می‌دانیم چنین دانسته‌هایی راه را برای دیگر محققین هموار می‌سازد. یکی دیگر از ویژگی‌های برجسته این کتاب این است که نویسنده علاوه بر تحقیق و پژوهش گسترده در مورد موضوع، نگاهی نقادانه نیز به نتایج داشته است. او در پایان هر فصل تمامی داستان‌های مورد بحث در آن فصل را مورد مقایسه و بررسی انتقادی قرار داده است.

در کنار تمامی نقاط قوت این اثر در برخی موارد کاستی‌هایی نیز در زمینه ارجاع‌دهی به چشم می‌خورد. همان‌طور که گفته شد، نویسنده اقتباسات فراوانی از داستان‌ها را در کتاب خود آورده است اما در زمینه ارجاع‌دهی از الگوی واحدی تبعیت نکرده است. به طور مثال برخی ارجاعات در پاورقی آورده شده‌اند. برخی دیگر در متن کتاب نوشته شده‌اند. در پاره‌ای از موارد نویسنده به نوشتن نام کتاب و نویسنده آن اکتفا کرده است و اطلاعات بیشتری ارائه ننموده است: نمونه‌هایی از این دست در صفحات ۸۹، ۱۷۲ و ۴۲۰ قرار دارند. تعدادی از اقتباسات نیز بدون ارجاع می‌باشند: نمونه‌هایی از این دست اقتباسات در صفحه‌های ۱۱۰، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۵۴ و ۱۸۵ به چشم می‌خورد.

اگرچه ارجاعات این اثر نیاز به سامان‌دهی مجدد دارند، اما گفتن این نکته خالی از لطف نخواهد بود که نویسنده کتاب از پاورقی فقط برای ارجاعات استفاده نکرده است، بلکه در پاورقی به حاشیه‌نگاری نیز پرداخته و اطلاعات مفیدی در مورد شخصیت‌های مختلف، معنای کلمات، آداب و آیین خاص و ... گردآوری کرده است و این موضوع بر غنای اثر افزوده است. محتوای کتاب با ارزش‌های اسلامی و ایرانی کاملاً سازگاری دارد.

با پایان قرن نوزدهم داستان اردو نیز به پایان می‌رسد و محبوبیت خود را از دست می‌دهد و نگارش این گونه ادبی تقریباً متوقف می‌شود. شاید به همین دلیل دکتر سهیل بخاری در کتابش می‌نویسد که داستان اردو جوان‌مرگ شده است. با توجه به این‌که کتاب حاضر در سال ۱۹۸۷م تألیف شده است، می‌توان نتیجه گرفت که نویسنده در آن زمان به تمامی داستان‌های اردو دسترسی داشته است. اما این‌که تا آن زمان فقط چهار کتاب در این زمینه تألیف شده بوده این گمان را ایجاد می‌کند که شاید با مطالعه

تحقیقات جدیدتر و وسیع تر در این حوزه بتوان برخی بخش‌های کتاب را به‌روزرسانی کرد. نکته‌ای که در طول مطالعه کتاب نظر راقم الحروف را به خود جلب کرد استفاده از واژه «افسانه» بود. نویسنده در صفحه ۲۸ کتاب می‌گوید که هر جا که کلمه افسانه در کتاب آورده شده منظور داستان‌های منثور است. این در حالی است که در حال حاضر در ادبیات اردو واژه افسانه برای داستان کوتاه (short story) به کار می‌رود و استفاده از این واژه در معنای داستان منثور روزآمد نیست. همچنین نویسنده در صفحه ۵۳۰ از واژه «افسانچه» برای داستان کوتاه استفاده کرده است که آن نیز روزآمد نبوده و می‌تواند شبهه‌آفرین باشد.

ارزیابی نهایی اثر

کتاب اردو داستان از کتاب‌های معتبر در زمینه ادبیات داستانی اردو می‌باشد که بر اساس اصول و روش‌های علمی نگاشته شده است. این کتاب فقط یک اثر پژوهشی نیست. نویسنده در کنار تحقیق و پژوهش به نقد و بررسی عالمانه نیز پرداخته و موفق شده است تصویری درست از سبک نگارش داستان‌ها در ادوار مختلف ترسیم کند. چنان‌که از کتاب‌نامه بر می‌آید نویسنده برای تألیف این کتاب از کتب اردو، فارسی، هندی و انگلیسی بهره جسته است و این موضوع بر اعتبار داده‌ها افزوده است. یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد این کتاب تدوین آن بر اساس تقدم زمانی است که تمرکز و مطالعه فراوان را می‌طلبد و نویسنده به خوبی از عهده آن برآمده است. این ویژگی در کتب پیشین دیده نمی‌شود. خط سیر کلی کتاب از انسجام لازم برخوردار است و ترتیب فصول نیز دارای نظم منطقی می‌باشد. این کتاب اگرچه یک کتاب مرجع به شمار می‌رود اما زبان آن بسیار ساده و روان است و دانشجویان به راحتی می‌توانند از آن استفاده کنند. در پاورقی برخی صفحات اطلاع جامع و سودمندی در مورد اشخاص و نویسندگان، آداب و رسوم و مفهوم کلمات ارائه شده است که همه و همه از نقاط قوت این اثر به شمار می‌آیند. از نقاط ضعف این اثر می‌توان به نحوه ارجاع‌دهی آن اشاره کرد. در این زمینه از الگوی واحدی پیروی نشده است؛ گاهی در پاورقی و گاهی در متن کتاب ارجاعات درج گردیده‌اند. علاوه بر این برخی ارجاعات ناقص هستند و برخی اقتباسات بدون ارجاع رها شده‌اند. عدم رعایت علائم سجاوندی و وجود اشتباهات تایپی نیز از دیگر ضعف‌های این اثر است. طرح جلد کتاب نیز بسیار ساده است و با افزودن تصویری مرتبط با عنوان می‌توان بر جذابیت اثر افزود. به طور خلاصه می‌توان گفت که این اثر با وجود تمام نقاط ضعف و قوتش از معتبرترین کتاب‌ها در زمینه ادبیات داستانی است و به خاطر شیوه نگارش علمی و زبان ساده و سلیسش به راحتی می‌تواند مورد استفاده اساتید و دانشجویان قرار گیرد.

References

منابع

بخاری، س. (۱۹۸۷). اردو داستان (تحقیقی و تنقیدی مطالعه)، اسلام آباد- پاکستان، مقتدره قومی زبان.

A Book Review on Urdu Dastan: Tahqeeqi o Tanqeedi Mutala

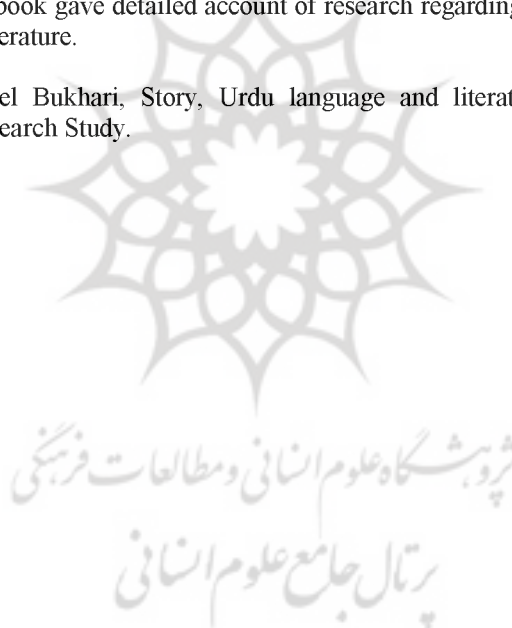
Masoumeh Gholami¹

Assitant Professor of Urdu Literature and Languages, University of Tehran,
Tehran, Iran.

(Received:19 January 2018; Accepted: 13 February 2018)

The book *Urdr Dastan: Tahqeeqi o Tanqeedi Mutala* by Dr. Suhel Bukhari was published by Muqtadra Qaumi Zaban (National Language Promotion Department) in Islam Abad Pakistan in 1987. This book contains 560 pages and Dr. Suhel Bukhari in this book gave detailed account of research regarding short story in Urdu language and literature.

Keywords: Suhel Bukhari, Story, Urdu language and literature, Critical Study, Research Study.

---

¹ E-mail: ma_gh_1364@yahoo.com